

אדוארד רוֹבִינְסוֹן

אבי המחקר המדעי של ארץ ישראל

חיים גורן

איש הדת והחוקר האמריקאי אדוארד רוֹבִינְסוֹן (1794-1863), נודע בעיקר כמניח היסוד למחקר הגיאוגרפי-היסטורי של ארץ ישראל בעת החדשה, וזכה שרבים יראו בו את 'אבי המחקר של ארץ ישראל'.¹ אין חולק על העובדה, שאדוארד רוֹבִינְסוֹן היה בזמנו חוקר המקרא הגדול באמריקה. עיקר שמו יצא לתהילה כמגלה וכנוסע, כגאוגרף של כתבי הקודש, ששרטט מחדש את המפות של ארץ ישראל מימים עברו. למעשה, הוא הניח את היסוד לחקר הגאוגרפיה ההיסטורית של ארץ ישראל.²

אדוארד רוֹבִינְסוֹן בצעירותו
(מתוך ארכיון רוֹבִינְסוֹן בקולג' המילטון במדינת ניו יורק)

אדוארד רובינסון,
גדול חוקרי ארץ ישראל במאה ה־19

רובינסון זכה וזוכה למקום של כבוד בכל חיבור שעניינו המחקר המדעי של ארץ ישראל בעת החדשה, קרי מראשית המאה התשע-עשרה. הביבליוגרפיה הראשונה של כתביו ראתה אור לראשונה בשנת מותו, 1863, כחלק מביוגרפיה פרי עטם של שנים משותפיו להוראה.³ שנים הרבה חלפו, ורק בעשור האחרון של המאה שעברה פורסמו שני ספרים נוספים שהוקדשו לו ולפועלו. בני הזוג הפרופסורים הרמינה וג'יי ויליאמס קיבלו לרשותם מהמשפחה חומר ארכיוני רב, ועשו בו שימוש בספריהם.⁴ אלא שבכל החיבורים הללו נמצא אך מעט חומר על מסעות המחקר של רובינסון ושות-פיו במזרח.

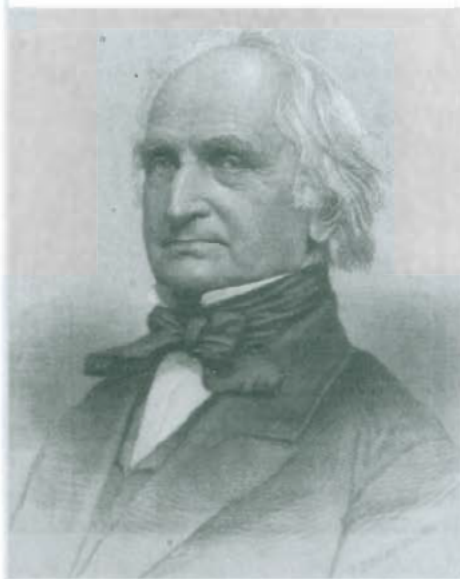
לאחרונה נפל בחלקי לערוך מסע

מחקר בעקבות רובינסון ושותפו עלי סמית. הארכיון של רובינסון שמור כיום בהמילטון קולג', מוסד הוראה ומחקר שנוסד ב־1812. במהלך ביקורי העבירו בני הזוג ויליאמס את הארכיון שהיה בידם במלואו לארכיון השייך לספריית הקולג', וצרפיהו לארכיון הקיים, שכבר היה בו מעט חומר מעזבונו של רובינסון. החוקרים יצאו מכך נשכרים, שכן עתה מצוי במקום אוסף מרשים ביותר, ארכיון מצוין בכל הנוגע לרובינסון ולבני משפחתו. ארכיונו של שותפו למסע, סמית, מרשים גם הוא, שמור בספריית Houghton שבאוניברסיטת הרוורד.

אביו של רובינסון, בוגר ייל ששימש כומר מטיף, נאלץ, כשאר בני דורו, להת-קיים מעיסוק נוסף. הוא עסק בחקלאות, הגיע לרווחה כלכלית, והוריש את רכושו לבנו. אימו, בת איכרים שנהגה עד סוף ימיה להשכים לעבודה עם זריחת החמה, השפיעה רבות על רובינסון הצעיר שחיקה אותה במהלך כל חייו. "הוא פשוט לא הפסיד רגע בחיים", נכתב בביוגרפיה אודותיו, כל הזמן קרא ועבד, את כל עתותיו הקדיש לעיסוקיו, ובעיקר ללימוד ולמחקר.

בצעירותו למד במחזור הראשון (החל מ־1812) של המילטון קולג', מוסד אנג-ליקני חלוצי ('ביער, במרחק נגיעה מהוויגואמים של האינדיאנים'), שהוקם בעיר קלינטון בספר הצפוני-מערבי של מדינת ניו יורק. הוא סיים את לימודיו ב־1816, וכבר אז יצא שמו כסטודנט שלעולם אינו מתעייף מללמוד. כעבור שנתיים נשא לאשה את בתו של סמואל קירקלנד, מייסדו של הקולג', שמתה בלידה כעבור שנה, והשאירה את רובינסון כיוורש ובעל חווה גדולה. ב־1821 הצטרף לסמינר התיאולוגי באנדובר, מסצ'וסטס, מוסד שנודע בשמרנותו אף בקרב הכתות והקבוצות האנגלי-

קניות בניר-אינגלנד. שם נמנה עם חוג תלמידיו של מוזס סטיוארט (Stuart), התיאולוג האמריקני הראשון ששמעו יצא גם מחוץ לגבולות מולדתו, ואחד המלומדים רבי ההשפעה במחצית הראשונה של המאה ה-19. הוא נמנה עם ראשוני התיאולוגים שחקרו ולימדו את השפה העברית, בשנותו את התפיסה הרווחת לגבי לימוד כתבי הקודש, שנעשה קודם בנוסח היווני. סטיוארט, שהתרשם עמוקות מההישגים הלשוניים של רובינסון, אליהם הגיע בלימוד עצמי, שהובילוהו לפרסום תרגומי פרקים מה'איליאדה', הציע לו להשתמש בשיטות דומות למחקר פילולוגי של כתבי הקודש. בהשפעתו החל רובינסון ללמוד עברית, ותוך תקופה קצרה נתמנה למדריך להוראתה.

מוזס סטיוארט.
'הכהן הגדול' של לימוד העברית בארה"ב
ומורו של רובינסון בקולג' אנדובר

ביוזמתו של סטיוארט ובסיועו יצא רובינסון לארבע שנות לימוד באירופה. תחילה שהה תקופה קצרה בפריס, בה השתלם אצל פילולוג-מזרחן נודע – הברון אנטואן איזק סילבסטר דה סאסי (Silvestre de Sacy). שבמשך כמחצית המאה היה הדמות שסביבה התפתח בפריס מרכז חשוב ללימודי המזרח. אחר כך עבר לגרמניה, לעיר האוניברסיטאית גטינגן וממנה המשיך להאלה שעל נהר הזאלה, שבה קבע את מושבו. הוא למד באוניברסיטאות האלה וברלין, שבהן מצא את מקומו האקדמי והחברתי. רובינסון הגיע לשליטה מוחלטת בשפה הגרמנית והשתלב היטב בגרמניה מבחינה אישית ותרבותית. הוא התערה היטב בשיטה האירופית של ניתוח טקסטים עתיקים בעזרת מיון של צורות דקדוקיות ולימוד בלשנות משווה. מוריו הגרמנים התייחסו אל כתבי הקודש כאל מסמך עתיק ומעניין המחייב ניתוח ולימוד לשמו, ובמסגרת תנועת ההשכלה באירופה הפכה 'ביקורת המקרא' לדיון מכון ומודע במקרא כבספר חולין. הדיון בספרות המקרא לפי עקרונות הביקורת הספרותית והפילולוגית, כלל נושאים מדרכי התהוותו של הטקסט: מי כתב את הדברים, מתי ולאיוז תכלית, ומה ערכם ההיסטורי האסתטי, המוסרי והדתי. לעומתם, פיתח רובינסון כיוון מחקר ייחודי משלו: הוא ביקש להוכיח, בסיוע שיטות המחקר שפיתח, את האותנטיות של התנ"ך ואת ערכם של כתבי הקודש כמקורות גאוגרפיים-היסטוריים. תכתובת ענפה בארכיון מעידה שרובינסון נטל על עצמו משימה נוספת, לרכוש ספרים, ובהם אוספים שלמים בנושא ארץ הקודש, עבור ספריות בארה"ב. בארבע השנים שעשה בגרמניה למד להכיר את מיטב חוקרי המזרח הגרמנים, ואצל חלק מהם הפך לבן בית. בין מוריו בלט וילהלם גסניוס (Gesenius, 1843-1799)

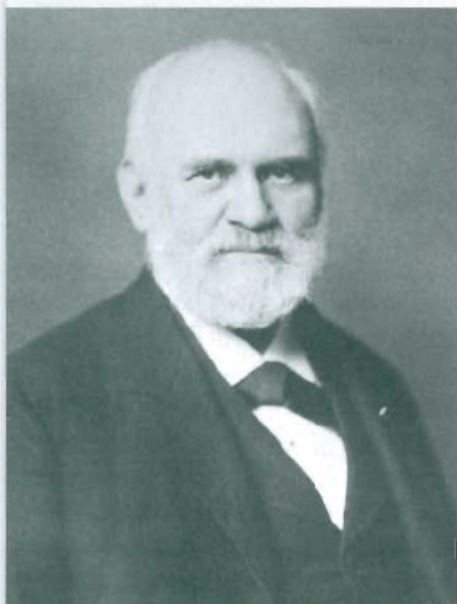
מהאלה, 'אבי המילונאות העברית המודרנית'. תהליך התערותו בגרמניה הושלם בעת שנשא לאשה את תרזה פון-ייקוב (von Jakob), בתו של אחד מחשובי הפרופ-סורים באוניברסיטת האלה וסופרת ומתרגמת בזכות עצמה.

כאשר רובינסון חזר לאנדובר כפרופסור לספרות כתבי הקודש (Sacred Literature) וספרן, הוא התמקד במלאכת המילונאות של כתבי הקודש, ולזכותו נוקפים פרסומים רבים בנושא. בין היתר היה לעורך שותף ומחבר של כתב העת האקדמי השמרני The American Biblical Repository שהופיע ב-1831, ובשנה שאחריה ערך מילון של התנ"ך. ב-1836 הוא הוכר כבר כסמכות מובילה בחקר התנ"ך בארצות הברית, והוצעה לו המשרה היוקרתית של פרופסור לספרות כתבי-הקודש ב-Union Theological Seminary, מוסד שהוקם אז בניו-יורק. הוא התנה את קבלת התפקיד בהסכמת המוסד לתת בידו את הזמן והמימון הדרושים למסע מחקר ולימוד בארץ ישראל. בקשתו אושרה, והוא יצא לדרך, בהשאירו את משפחתו בהאלה. דרך אתונה הגיע למצרים, וממנה החל את מסעו.

כמלווה, עוזר, מדריך ומתורגמן שימש לו תלמידו לשעבר שהעלה את הרעיון למסע, המיסיונר עלי סמית (Smith, 1857-1801), איש ה-American Board of Foreign Missions בביירות. ב-1826, לאחר סיום לימודיו באנדובר והסמכתו לכומר, מונה סמית כעורך שותף של דפוס המיסיון האמריקני במלטה, אותו העביר במהרה לביירות, שהייתה למרכז של הפעילות המיסיונרית האמריקאית במזרח הקרוב. בשנים 1830/31 נלווה לחוקר אמריקאי במסע לאסיה הקטנה, ארמניה, גיאורגיה ופרס. ב-1834 יצא למסע בארץ, שבמהלכו החל להכין רשימה של שמות היישר-בים, ששימשה בהמשך כבסיס לעבודתו עם רובינסון. הוא רכש שליטה מוחלטת בשפה הערבית, ונודע בהמשך בעיקר בזכות מפעלו הגדול, התרגום הראשון של התנ"ך לערבית. הדפסתו של התרגום דרשה מערך שלם של אותיות עופרת, אותן הפיק סמית אצל מומחים לנושא בעיר לייפציג, אליה הגיע בעקבות המסע.

רובינסון הפליג מארה"ב ביולי 1837, וב-13 בנובמבר הוא עזב את ברלין והגיע לאלכסנדריה ב-30 בדצמבר. מכאן שמסעו נערך למעשה רק ב-1838. ב-8 ליולי הוא עלה על ספינה בביירות, בדרכו לאלכסנדריה ומשם דרך איזמיר וקונסטנטינופול לווינה (13 בספטמבר), בה נפל רובינסון למשכב וסמית הזעיק מהאלה את הגב' רובינסון, שכן נראה שרובינסון נוטה למות. אלא שהוא התאושש, ושב לגרמניה.

את החודשיים הראשונים העביר רובינסון לבדו במסעות במצרים, בעיקר במבואות קהיר ובמורד הנילוס. ב-12 במארס 1838 יצאו רובינסון וסמית דרך סואץ לסיני, כעבור שלושה ימים הגיעו לעקבה וכעבור תשעה ימים לירושלים. מלבד הסיורים בעיר, היא שימשה להם בסיס למסעות באזור, כולל לעזה ולחב-רון, לים המלח ולפטרה. ב-13 ביוני יצאו מירושלים דרך השומרון צפונה, וכעבור פחות מחודש סיימו את מסעם בביירות. הם שילבו את תיאור המסע במחקריהם, הדגישו את המעבר בדרכים פחות שגרתיות (חידוש יחסי בחקר הארץ). בניגוד לרוב הנוסעים שקדמו להם, הם מיעטו ללכת בדרכים הראשיות. התעניינותם בכל פרט, שאיפתם להבין כל נושא לעומקו ולפתור כל שאלה, ושיטת התיעוד שלהם, שכללה רישום מידי בשטח וסיכום נפרד בידי כל אחד מהם, כל אחד באוהלו וללא

הגאוגרף והכרטוגרף הגרמני היינריך קיפרט.
מפות ארץ ישראל וסיני בספרו
של רובינסון הוכנו על ידו

ריטר גם העמיד לרשותו את ספרייתו הפרטית, המאוד עשירה, שכללה גם ספרי מסעות לארץ ישראל, בנוסף לחומר הרב שהיה שמור כבר אז בספריות שבהן עבד, באוניברסיטאות בהאלה, בלייפציג ובברלין. הספרייה שאותה הוריש רובינסון, שהגיעה כנראה כולה לקולג' המילטון, מנתה מעל לאלף כותרים של מה שכבר אז כונו 'ספרי ארץ ישראל'. הביב' ליוגרפיות שלה, שנערכו בידי ספרני המילטון במהלך המאה העשרים, מעידות שרובינסון לא חסך במימון ובמאמצים לרכוש את הספרים, ובספריו אנו מוצאים עדויות רבות לשימוש שעשה בספרי מסעות.

מוזס סטיוארט כבר הדגיש לפני רובינסון את חשיבותן של המפות לליווי הטקסטים שלו, לשחזור הגאוגרפיה המקראית. בכך הוא גם

התאים לתפיסת עולמו של ריטר, שכל כרכי 'הגאוגרפיה המשווה' שלו לוו במספר רב של מפות. האחרון גייס לעזרת רובינסון את הטובים שבקרטוגרפים הברלינאים בני הזמן. תחילה היה זה היינריך ברגהאוס (Berghaus, 1884-1797), מקימו של בית הספר הראשון לקרטוגרפיה ועד אז הקרטוגרף הבכיר בברלין ומי שכבר שרטט מפה של הארץ. ברגהאוס הדריך את רובינסון בעיבוד הנתונים שהביא עמו מהמסע, כמו עריכת טבלאות של המסע על פי יומניו, הן לצורך הספר אותו התכוון לכתוב, והן לצורך ההתקנה הקרטוגרפית. כך הנחה אותו בכוונה להתקין על פיהן מפות מסלולים. אלא שריטר נאלץ לפרוש מהעבודה, והמליץ במקומו על היינריך קיפרט (Kiepert, 1899-1818) הצעיר.

קיפרט, לימים גדול הקרטוגרפים הגרמנים במאה ה-19, מספר באוטוביוגרפיה שלו על ראשית עבודתו עם רובינסון, עוד בזמן לימודיו אצל ריטר באוניברסיטת ברלין. מכאן ואילך ליווה קיפרט את כל מחקרי ארץ ישראל של רובינסון, ועבד גם עם חוקרים נוספים.⁶ הם עבדו בשיתוף פעולה הדוק, יומיומי, כשרובינסון ביקר כל פרט בעבודתו של קיפרט. ברור, שלהתקנת המפות נזקקו רבות גם למפות ויומנים של נוסעים וחוקרים אחרים. המפה הראשונה של ארץ ישראל שפרסם קיפרט בשנת 1840, זכתה לכותרת: 'מפת פלשתינה לפי המקורות החשובים ביותר, ובעיקר לפי מחקרי רובינסון'; שהוצאה לאור בידי קרל ריטר.⁷

העבודה נכתבה באנגלית, ותורגמה לגרמנית, בליווי ביקורת קפדנית בידי רעייתו. הספר ראה אור בו זמנית בבוסטון, בלונדון ובהאלה,⁸ דבר שאפשר לחו-

קרים גרמנים לטעון שספר קלאסי זה הפך, מיד עם הופעתו הראשונה, ל'רכוש מולדתנו ושפת אמנו'. הגרמנים ראו בו חיבור השייך לעולם המדעי והתרבותי הגרמני, הדגישו עובדה זו.

במחקריו ובספריו אימץ רובינסון רבות מהגישות ומהנחות היסוד של קרל ריטר, שהושפע ממנו יותר מכל חוקר אחר. רובינסון לא התכוון לגלות מקומות בלתי נודעים; הוא ביקש לחקור ארץ היסטורית נודעת הקשורה לכתבי הקודש שעמדה כל העת במרכז עניינו. התעניינותו התמקדה בשטח שממערב לירדן, בין דן לבאר שבע. ריטר האמין, שהתנאים הפיסיים הם גורם חשוב ביותר בהתפתחות ההיסטורית של כל ארץ, על אחת כמה וכמה בהתפתחותה של ארץ ישראל, ורובינסון אימץ גישה זו. הוא האמין, כי חקירת ארץ ישראל מחייבת להכיר את יחסי הגומלין שבין הרקע הפיסי להתפתחותה ההיסטורית. אף שהמניע העיקרי לסיוריו היה חקר המקרא, הוא הקדיש תשומת לב מיוחדת לקווים המורפולוגיים של הארץ. נושא זה לכשעצמו הלך והתפתח אצלו, ולכן, בעוד שלפני סיורו הראשון (1838) ביקש להתרכז אך ורק בגאוגרפיה המקראית, הרי שבעקבות סיורו השני (1852), כבר חשב על חיבורים מסכמים שיעסקו בגאוגרפיה הפיסית, בטופוגרפיה ובגאוגרפיה ההיסטורית. הכרך הראשון של הספר המתוכנן, היחיד שיצא לאור וגם הוא רק אחרי מותו, נועד להקיף את ארץ ישראל, לבנון וסיני, ובכרך השני ביקש להרחיב את המתכונת גם לארצות השכנות.⁹

רובינסון וריטר מיקדו את מחקריהם בתקופות היסטוריות ונמנעו כמעט לחלוטין מחקר ההווה. ייחודה של הארץ, התבטא עבורם בעברה ההיסטורי ובמעמדה בדת היהודית ובעיקר בדת הנוצרית, ובעושר הרב של הנתונים והראיות בשטח, שאותם ניתן היה לפי תפיסתם לקשר למקורות ההיסטוריים. גישה זו הביאה לכך שהם הפנו מבטם כמעט אך ורק לעבר. הביוגרף של רובינסון קבע בפשטות, ש"הסבר וביאור התנ"ך הקדוש היו השאיפה העליונה של חייו". המחקר המדעי הכללי של הארץ, וכמובן גם של המחקר הגרמני שלה, זכו למפנה מכריע עם תחילת עבודתם ומחקריהם של רובינסון וריטר.

ספרו של רובינסון זכה לתהודה מיידית בגרמניה ולביקורות נלהבות, שלא חסכו בביטויים, כמו "הספר העשיר והטוב ביותר אותו אנו מחזיקים". ג"ה פון שוברט, חוקר מדעי הטבע, שסייר בארץ כמה חודשים לפני רובינסון, הקדיש לספר סקירה ארוכה בכתב העת של האקדמיה למדעים במינכן, אותה פתח במשפט: "שום יוזמה של הזמן החדש כולו לא הייתה רבת תוצאות ורבת חשיבות להרחבת ידי-עותינו הגאוגרפיות על פלשתינה כמו מסעם של רובינסון וסמית...".

אין ספק, שריטר, הגאוגרף הברלינאי, שרובינסון מיעט לבקר בהרצאותיו בעת שלמד בגרמניה, היה לחוקר הקרוב ביותר אליו, והוא הרבה להשתמש בכתביו. האגודה הגאוגרפית בברלין בהנהגתו של ריטר הייתה הראשונה שהכירה בעבר דותיו של רובינסון כתגליות החשובות ביותר ומיהרה לתת להן פומבי. השותפות האמיצה לא הסתיימה עם הוצאת הספר. כך למשל, ב-1841 הגיעה לידי רובינסון, שהתיישב זה מכבר בניו-יורק, מפה ראשונה של אזור מקורות הירדן המסתמכת על מדידות בשטח, פרי עבודתו של המייג'ור המהנדס הבריטי פרדריק הולט רוב

(Robe), ורובינסון מיהר לשלחה לריטר כדי לעבדה ולפרסמה.¹⁰ רובינסון, ריטר וקיפרט הרבו להשתמש גם בתוצאות מדירות שונות אותן ביצע עלי סמית במסעותיו, שרובן לא זכו לפרסום מסודר. ריטר הרבה להסתמך על רובינסון בעבודתו הגדולה, 'הגיאוגרפיה המשווה של פלשתינה, סיני וערביה פראה', התייצב כמעט תמיד לצדו בוויכוחים הטופונימיים והטופוגרפיים ולא חסך ממנו שבחים.¹¹ בדרכו למסעו השני עבר רובינסון דרך ברלין וקיבל הוראות מריטר בנוגע לתחומים אותם יש לבחון במיוחד, ובשובו ממסעו נתקבל כחבר בהתכתבות באקדמיה הברלינאית למדעים, כבוד שהיה שמור רק למדענים מהשורה הראשונה.

בשנת 1843, כבר כאיש סגל במוסד המדעי בניו יורק, החל רובינסון בהוצאת כתב העת *Bibliotheca Sacra*, אותו ערך בשנתו הראשונה ותרים לו את רוב המאמרים, שהיו בעיקרם הרחבה של מחקריו. החל ב-1844 הפך כתב העת במה למאמרים וחיבורים בספרות תנ"כית ובתיאולוגיה. לרובינסון הייתה בו סדרה קבועה של 'הערות על גאוגרפיה מקראית', בה עסק בנושא העיקרי של מחקריו – הטופונימיה של תקופת המקרא. בנוסף, פרסם מספר מאמרים ארוכים, שעסקו בוויכוחים שהיו לו בעולם המדעי. בין אלה בלטו הביקורת המפורטת שכתב ב-1846 על ספריהם של בני הפלוגתא שלו בחקר ירושלים, הכומר האנגלי ג'ורג' ויליאמס והקונסול הפרוסי ארנסט גוסטב שולץ. במחקר שפרסם שנתיים מאוחר יותר על הירדן וים המלח, הוא תיאר את תולדות מדידת הגבהים בתחומי השקע וטען, בניגוד לגאוגרף אוגוסט פטרמן, שהנהר הוא מן המשופעים ביותר בתבל. כתב עת זה שימש במה לפרסומים מדעיים לחוקרים נוספים, ובעיקר למיסיונרים האמריקנים ששירתו במזרח.

הקשר האמיץ של רובינסון עם פרוסיה ובירתה ברלין כמרכז לחקר ארץ ישראל, נמשך עד מותו. בשנת 1862 ערך את ביקורו האחרון בגרמניה, הפעם מסיבות רפואיות. בין ידידיו נמצאו הבולטים שבחוקרי הארץ שהמשיכו להתרכז אז בברלין, כקיפרט, לפסיוס, פטרמן ווטצשטיין. קשר זה היה דו צדדי, שכן מרבית חוקרי הארץ בגרמניה העריכו את עבודותיו של רובינסון ונזקקו להן תכופות בעבודתו תיהם. אחד מהם היה טיטוס טובלר, אולי החשוב בחוקרי הארץ מקרב הגרמנים, שפרסום ספרו של רובינסון מצאו בעיצומן של ההכנות לביקור שני בירושלים, אותו התכוון להקדיש למחקר הטופוגרפיה של העיר. טובלר חשש תחילה שכל מלאכתו המתוכננת כבר נעשתה, ואף שקל לרגע לוותר על המחקר. אולם במהרה התעשת והחליט שדווקא עתה, משנקבעו סטנדרטים חדשים לרמת המחקר ונוסף מקור עיקרי חדש, ראוייה ירושלים למחקר יסודי.

הסיור השני של רובינסון בארץ, ב-1852, נועד לכסות על "הפרצות, שנותרו בידי עותינו על הגאוגרפיה ההיסטורית של ארץ הקודש". הוא התחיל בביירות, והפעם בחר להעזר לא רק בעלי סמית, שגם כך היה טרוד במשימותיו כמיסיונר, אלא גם באחרים מקרב המיסיונרים האמריקאים בלבנון, כמו הנרי דה פורסט, שאף הפקיד בידו את יומניו. מביירות יצאו לכיוון צידון, הגיעו למבצר הבופור ולברך הליטני, ומשם עשו דרכם תחילה לגליל העליון המזרחי. מרד הדרוזים נגד השלטון המצרי בהנהגת איברהים פחה, אילץ אותם במסעם הראשון לוותר על חקר חלקים גדולים

של אזור זה. דרך מרכז הגליל הגיעו לעכו ולחיפה, ודרך השומרון הגיעו לירושלם לים והשלימו את מחקריהם בה ובסביבותיה. הם המשיכו בדרכם צפונה לאורך בקע הירדן, בית שאן והכנרת. זמן ממושך יחסית שהו בתחנת המיסיון האמריקני בחצביה, ששימשה בסיס לסיוורים רבים במקורות הירדן, החרמון ודרום לבנון. דרך דמשק הם הגיעו לבעל בק וסיימו את סיורם לאחר כחודשיים ומחצה בכיירות.

כמו יומן מסעו הראשון, זכה גם הספר השני, 'המחקרים החדשים', להתפרסם כמעט בו זמנית בבוסטון, בלונדון וברלין.¹² כך גם הופיע הספר השלישי, 'העבודה הבלתי גמורה' על הגאוגרפיה הפיסית, ההיסטורית והטופוגרפית של ארץ הקודש, שנועדה לסכם את מחקריו של רובינסון בארץ ולהיות גולת הכותרת לפועלו. לרוע המזל הוא הספיק להשלים רק את רובו של החלק הראשון, על הגאוגרפיה הפיסית; הספר ראה אור כשנתיים אחרי מותו, בבוסטון, בלונדון ובלייפציג.

מחקריו החשובים של רובינסון היו קשורים קשר הדוק לבית המדרש הגרמני, שבו קיבל את עיקר הכשרתו, וכמוה גם הכתיבה על כל שלביה. בגרמניה נמצאו החוקרים החשובים, וכן הספריות וריכוזי החומר והנתונים הנחוצים, והצטבר שם הידע הדרוש לחקר ארץ ישראל. החוקר הבריטי רובין בטלין נדרש בהרחבה לנושא 'הקשר הגרמני' של רובינסון במהלך דיונו בגיורג' אדם סמית (Smith, 1942-1856), מחבר 'הגאוגרפיה ההיסטורית של ארץ הקודש', שהופיעה לראשונה בשנת 1894.¹³ 'הקשר הגרמני' של סמית עצמו כבר נידון בהרחבה במחקרים שונים, ואף כי ראה ברובינסון חוקר אמריקאי, הרי שגם בטלין הדגיש את העובדה שהוא כתב את ספריו בגרמניה, ובעיקר בברלין, שם יכול היה להיוועץ בכמה מ'וותיקי המדע', ביניהם ריטר, לפסיוס והומבולדט. מרכזיותה של גרמניה במחקר הגאוגרפי-היסטורי של הארץ נמשכה אפוא לאורך כמה דורות.

אין כמעט עוררין על ראשוניותם וחשיבותם של שלושת חיבוריו של רובינסון, ורבות נכתב על כך. הוא זכה להערכה רבה עוד בחייו, גם מהגדולים שבחוקרי הארץ בני דורו בגרמניה, ואין ספק ששמור לו מקום של כבוד במסגרת 'הרשת המדעית הגרמנית של חקירת ארץ ישראל'.

מדוע ועל מה זכה רובינסון לתהילת עולם? ראשית, נציין שראוי להוסיף לצדו את עלי סמית, שללא סיועו, ידיעותיו, הכרתו את השטח ואת התושבים ושפתם, לא ניתן היה להגיע לאותן תוצאות. מעבר לחידושי התפיסה והמתודולוגיה, שברובם הזכרו למעלה, חשוב מאוד לציין את ההישגים המדעיים של המסעות, הראויים לכל התארים והתשבחות. "אין כמעט נוסע או מחבר שהוא איננו מצטט", כתב עליו הארכיאולוג פרדריק ג'ונס בליס בספרו על 'התפתחות המחקר של פלשתינה' שראה אור ב-1907, "מעטים היו המקומות ממערב לירדן, שהוא לא ביקר בהם, וכי אין כמעט נושא שהוא לא התמודד עמו או לפחות התייחס אליו. במצאו אין ספור חוטים מפותלים וסבוכים, הוא מחליק אותם, מוסיף גדילים חדשים משלו, ואורג את כולם לתבנית סימטרית".¹⁴

ואמנם, לזכותו נוקפת רשימה ארוכה של תגליות ובעיקר זיהויים. הם כוללים בין השאר, את זיהוי אלותרופוליס בבית גוברין, ובעקבותיו יישובים אחרים באזור;

המדליה שהוענקה לרובינסון ב־1842 בידי 'האגודה
הגיאוגרפית המלכותית' בלונדון (ארכיון רובינסון, הפילטון קולג')

זיהוי של חלק מערי הנבטים בעת המסע מעקבה לירושלים; זיהויים המחודש של יישובי דרום הר חברון כזיף, יתיר, מעון, אשתמוע, כרמל ועוד. מצפון לירושלים הוא זיהה יישובים כענתות, מכמש, גבע בנימין, גבעון ובית אל, וכך גם את שילה, בית שמש, מרשה ומגידו בלג'ון. למרבה ההפתעה, הוא אף זיהה בקלעת קורין את מונפורט.

לזכותו יש לזקוף את זיהוי הקשת הנושאת את שמו עם הגשר שיצא מהר הבית, והדיווח הראשון על המסלול המפותל ורב הפניות של נקבת השילוח, ואיתור שרידי החומה השלישית.

רובינסון היה הראשון שהפנה את תשומת הלב לקיומה של הבנייה העירונית הנרחבת סביב פטרה, מעבר לאתרי הקבורה שבמקום; הוא אף זיהה כמה מבנים בגליל כבתי כנסת יהודיים, והיה הראשון לזהות את בית הכנסת בכפר נחום. כן בדק גם את מקדשי החרמון ומקדשים נוספים באזור דמשק ומול הלבנון.

עניין חשוב נוסף, הנובע כמוכן מהישגיו שנזכרו, הוא השיפור הרב שהוכנס במפת הארץ כששרשות קיפרט הועמדו יומני המסע ונתוניו. די אם נשווה את מפותיו למפתו של ברגהאוס, שפורסמה ב־1835 וסיכמה את כל מה שידוע היה עד אז לגבי מיפוי הארץ.¹⁵

Ritter), Berlin 1840; idem, Memoir on the Maps Accompanying this Work, Edward Robinson and Ely Smith, **Biblical Researches in Palestine, Mount Sinai and Arabia Petraea**, III, London 1841, First Appendix, pp. 29-55

Edward Robinson and Eli Smith, **Palästina und die südlich angrenzenden Länder: Tagebuch einer Reise im Jahre 1838 in Bezug auf die biblische Geographie unternommen**, 3 vols., Halle 1841; Edward Robinson and Eli Smith, **Biblical Researches in Palestine, Mount Sinai and Arabia Petraea: A Journal of Travels in the Year 1838**, 3 vols., London 1841

Edward Robinson, **Physical Geography of the Holy Land**, London 1865

10. ח' גורן, 'מדידה ומיפוי חלוציים בגליל ובחורן: מפת מקורות הירדן, 1841, ומפת הלגיה, 1838', **קתדרה**, 96 (תמוז תש"ס), עמ' 130-111

Carl Ritter, **The Comparative Geography of Palestine and the Sinaitic Peninsula** (trsl. William L. Gage), 4 vols., Edinburgh 1866

Edward Robinson, Eli Smith et al., **Neuere biblische Forschungen in Palästina und in den angränzenden Ländern: Tagebuch einer Reise im Jahr 1852**, Berlin 1857

Robin Butlin, George Adam Smith and the Historical Geography of the Holy Land: Contents, Contexts and Connections, **Journal of Historical Geography**, 14/4 (1988), pp. 381-401

Frederick Jones Bliss, **The Development of Palestine Exploration. Being the Ely Lectures for 1903**, New York 1907, 184

Heinrich Berghaus, Karte von Syrien, den Manen Jacotin's und Burckhardt's gewidmet (Berghaus' Atlas von Asien, 5), Gotha 1835; idem, **Geographisches Memoir zur Erklärung und Erläuterung der Karte von Syrien** (No. 5. Von Berghaus' Atlas von Asia), Gotha 1835

George Adam Smith, **The Historical Geography of the Holy Land**, London 1974 (1st ed. 1894), p. ix; Immanuel Benzinger, **Researches in Palestine**, Herman V. Hilprecht (ed.), **Explorations in Bible Lands during the 19th Century**, Philadelphia 1903, 585; Frederick Jones Bliss, **The Development of Palestine Exploration** (The Ely Lectures for 1903), New York 1907, pp. 184-223; יהושע בן-אריה, ארץ ישראל במאה הי"ט: גילוייה מחדש, ירושלים: כרטא והחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, עמ' 68-70, 74-77: חיים גורן, 'לכו חקרו את הארץ': המחקר הגרמני של ארץ ישראל במאה התשע עשרה, ירושלים: יד יצחק בן צבי, 1999, עמ' 72-79

Jay G. Williams, **The Times and Life of Edward Robinson: Connecticut Yankee in King Solomon's Court** (Society of Biblical Literature, Biblical Scholarship in North America, 19), Atlanta, 1999, p. 1

Henry Boynton Smith and Rosewell D. Hitchcock, **The Life, Writings and Character of Edward Robinson**, New York 1977 (1. ed. 1863)

H. W. Williams, **The Times and Life of Edward Robinson**; Hermine Weigel-Williams, **Robinson's Letter-Journal** (1826-1829). **Written from Europe by Edward Robinson to His Sister, Elisabeth**, New York & Bloomington: Universe, 2009

5. ח' גורן, 'קרל ריטר והמחקר הגאוגרפי-ההיסטורי של ארץ ישראל במאה הי"ט', י' בן-אריה, י' ברטל, וא' ריינר (עורכים), **נוף מולדתו: מחקרים בגאוגרפיה של ארץ ישראל ובתולדותיה מוגשים ליהושע בן-אריה, ירושלים: מאגנס והחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, תש"ס, עמ' 92-113**

6. ח' גורן, 'ההווה כביטוי לעבר: ארץ הקודש בעבודתו של הכרטוגרף ההיסטורי היינריך קיפרט', **אופקים בגאוגרפיה**, 51 (1999), עמ' 99-118

Heinrich Kiepert, Karte von Palästina nach dem neuesten Quellen, vorzüglich nach den Robinsonschen Untersuchungen (ed. Carl